

УДК 330.34

О. І. Замора,

к. е. н., доцент, ВП НУБіП України "Бережанський агротехнічний інститут", м. Бережани

Л. В. Ярема,

к. е. н., доцент, ВП НУБіП України "Бережанський агротехнічний інститут", м. Бережани

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА ЗНАЧЕННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВА ЯК СУБ'ЄКТА ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

O. Zamora,

Ph.D., Associate Professor, SS of NULES of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"

L. Yarema,

Ph.D., Associate Professor, SS of NULES of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"

THE FEATURES AND A SIGNIFICANCE OF THE HOUSEHOLD ECONOMIC SYSTEM AS A SUBJECT

Розглянуто значення домогосподарств та особливості їх розвитку як суб'єкта економічної системи. Домогосподарство виступає і як постачальник, і як споживач всіх видів ресурсів на ринку, тому одночасно формує попит та забезпечує пропозицію на них. Сучасне домогосподарство здійснює широке коло діяльності, тому різні сторони прояву його економічної активності свідчать про інституціональну гнучкість та стійкість домогосподарства, що зберігає свої структурні властивості навіть у несприятливій для розвитку періоді. Домогосподарства відіграють важливу роль в економічному та соціальному благополуччі населення та їх сімей.

The importance of the household are considered in the article. The features of the household development as a subject of the economic system. The household is a consumer of all resources on the market and provides resources to markets. Makes households supply and demand in the market resources. The modern household does a great job, and are economically active and shifty. Changes in the economy does not affect the household structure. Accompanying this growth in the number of households has been a gradual but significant transformation of household structure. Household structure plays an important role in the economic and social well-being of families and individuals.

Ключові слова: домогосподарства, доходи населення, економіка, виробництво, грошові витрати, працездатне населення, рівень життя та ін.

Key words: household income, working-age population, living standards, household, economy, production, cash costs, working-age population, quality of live and others.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Домогосподарство виступає важливим суб'єктом ринкової економічної системи, яке постійно вступає у взаємодію з державою та іншими економічними організаціями. Одними з головних принципів таких зв'язків є співробітництво, визначеність, прозорість, узгодженість та координація дій. Крім того, сучасне домогосподарство здійснює широке коло діяльності, тому різні сторони прояву його економічної активності свідчать про інституціональну гнучкість та стійкість домогосподарства, що зберігає свої структурні властивості навіть у несприятливій для розвитку періоді. Саме тому така господарська форма характеризується

різноманітністю, рухливістю та легко піддається соціально-економічним модифікаціям.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам розвитку домогосподарств присвячені наукові праці Н. Баранової, В. Мандибура, О. Мельниченко, Т. Новікової, В. Пиц та ін. Вирішення висвітлених питань зумовлює актуальність обраної теми дослідження, його наукове та практичне значення.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є оцінка стану розвитку домогосподарств Тернопільської області як

Таблиця 1. Структура грошових доходів домогосподарства

	2000			2010			2014		
	усі домогосподарства	у тому числі, які проживають		усі домогосподарства	у тому числі, які проживають		усі домогосподарства	у тому числі, які проживають	
		у міських поселеннях	у сільській місцевості		у міських поселеннях	у сільській місцевості		у міських поселеннях	у сільській місцевості
Усього грошових доходів, грн.	270	303	246	2529	2520	2536	2988	2853	3099
Відсотків									
Оплата праці	45,1	56,2	35,0	42,8	54,1	33,7	44,4	51,3	39,3
Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	4,9	3,4	5,9	6,9	9,8	4,5	4,5	4,7	4,3
Доходи від продажу сільськогосподарської продукції	10,9	5,5	15,5	7,8	0,4	14,0	4,9	0,2	8,5
Доходи від продажу особистого і домашнього майна, нерухомості, від продажу власності	2,3	3,1	1,6	1,1	0,2	1,8	1,9	0,9	2,7
Пенсії, стипендії, допомоги та субсидії, надані готівкою	24,0	15,9	31,6	30,1	25,4	33,8	31,8	28,6	34,1
Грошова допомога від родичів, інших осіб, аліменти та інші грошові доходи	12,8	15,9	10,4	11,3	10,1	12,2	12,5	14,3	11,1

Джерело: за даними Головного управління статистики у Тернопільській області.

суб'єкта економічної системи. Значення домогосподарств та аналіз їх розвитку на регіональному рівні, зумовлених територіальними особливостями області.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Особливість домогосподарства полягає в тому, що воно виступає і як постачальник, і як споживач всіх видів ресурсів на ринку, тому одночасно формує попит та забезпечує пропозицію на них. Завдяки цій мікроекономічній системі відбувається пристосування до змін в економіці та регулювання показників розвитку.

У Тернопільській області, прослідкувавши зміни, які відбулися в домогосподарствах, можна охарактеризувати економічну ситуацію в цілому. У 2014 році найбільша частка домогосподарств

Тернопільщини припадає на сільську місцевість і становить 54,9%, а в Україні — 43,4%. Грошові доходи домогосподарств протягом 2000—2014 рр. зросли на 2829 грн. у середньому на одне домогосподарство. У структурі грошових доходів домогосподарств області найбільшу частку становить оплата праці, що у 2014 р. складає 44,4% інші надходження — це доходи від усіх продаж (від продажу сільськогосподарської продукції, особистого і домашнього майна, нерухомості), доходи від власності, соціальних трансфертів (пенсій, стипендій, допомоги) та ін. (табл. 1).

На сьогодні в Тернопільській області характерною є структурна диспропорція у формуванні сукупних ресурсів домогосподарств. Незважаючи на значну кількість джерел формування цих ресурсів, слід відзначити домінуван-

Таблиця 2. Розподіл домогосподарств за наявністю працюючих осіб у їх складі в 2014 р.

	Усі домогосподарства	у тому числі, які проживають	
		у міських поселеннях	у сільській місцевості
Кількість домогосподарств, тис.	360,2	162,6	197,6
у тому числі частка домогосподарств, де, % є працюючі особи	64,0	77,2	53,2
немає працюючих осіб	36,0	22,8	46,8
Кількість домогосподарств, у складі яких є працюючі, тис.	230,5	125,4	105,1
у тому числі частка домогосподарств, у складі яких працюючих осіб, % одна	49,6	51,4	47,6
дві	37,7	37,3	38,1
три і більше	12,7	11,3	14,3
Середня кількість працюючих у розрахунку на одне домогосподарство, осіб	1,0	1,2	0,9
Коефіцієнт економічного навантаження на працюючого члена домогосподарства, разів	2,8	2,3	3,5

Джерело: за даними Головного управління статистики у Тернопільській області.

Таблиця 3. Структура грошових витрат домогосподарств

	2000			2010			2014		
	усі домогосподарства	у тому числі, які проживають		усі домогосподарства	у тому числі, які проживають		усі домогосподарства	у тому числі, які проживають	
		у міських поселеннях	у сільській місцевості		у міських поселеннях	у сільській місцевості		у міських поселеннях	у сільській місцевості
Усього грошових витрат, грн.	424	537	340	2396	2387	2402	2715	3031	2455
Відсотків									
Споживчі грошові витрати	88,4	91,7	84,5	85,6	93,8	78,9	89,6	95,5	83,7
продовольчі товари (включаючи харчування поза домом, алкогольні напої та тютюнові вироби)	52,6	52,1	53,0	46,6	54,2	40,5	51,7	57,3	46,0
непродовольчі товари	19,8	19,8	19,9	25,4	22,0	28,3	25,7	22,8	28,6
послуги	16,0	19,8	11,6	13,6	17,6	10,1	12,2	15,4	9,1
Неспожиті грошові витрати	11,6	8,3	15,5	14,4	6,2	21,1	10,4	4,5	16,3
витрати на особисте підсобне господарство	6,1	2,5	10,5	5,4	1,1	8,7	4,4	1,6	7,2
допомога родичам, іншим особам	1,7	1,6	1,9	3,4	2,7	4,0	3,5	2,1	4,8
купівля нерухомості	1,0	1,8	0,0	0,0	0,1	-	-	-	-
капітальний ремонт, будівництво житла та інших будівель	0,4	0,2	0,5	2,7	1,0	4,0	0,9	0,0	1,8
купівля акцій, сертифікатів, валюти, вклади до банків	1,5	1,0	2,1	2,0	0,6	3,2	1,1	0,5	1,7
інші витрати (податки збори внески, аліменти)	0,9	1,2	0,5	0,9	0,7	1,2	0,5	0,3	0,8

Джерело: за даними Головного управління статистики у Тернопільській області.

ня в їх структурі грошових доходів. Решта джерел формування сукупних ресурсів домогосподарств займають у їх структурі значно меншу частку. У структурі сукупних ресурсів домогосподарств області, в основному складають грошові доходи, що у 2014 р. займали 81,8%, при чому у міських поселеннях грошових доходів на 8,3% більше, ніж у сільських поселеннях. Найменшу частку у структурі сукупних ресурсів домогосподарств займають безготівкові пільги на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку.

Основну групу працездатного населення домогосподарств складають чоловіки у віці 30—59 років та жінки у віковій групі 30—54 рр., які проживають у міських поселеннях. У Тернопільській області частка тих домогосподарств, де є працюючі особи становить 64%, і більша з них частина проживає у міських поселеннях — 53,2%. Частка домогосподарств, де немає працюючих осіб вища у сільській місцевості (табл. 2).

Дані свідчать про великий відсоток домогосподарств, у яких працює одна особа (частка яких становить 51,4% і 47,6% відповідно).

Середня кількість працюючих у розрахунку на одне господарство вища у міських поселеннях і становила 1,2 особи, а коефіцієнт економічного навантаження на працюючого члена домогосподарств вища у селах, і становить тут 3,5 раз, тоді як в містах — 2,3 рази. При опитуванні молоді віком від 20 до 35 років, щодо готовності займатися розведенням домашнього господарства тільки 3% із опитаних виявили до цього бажання. У респондентів старшого віку цей відсоток значно більший, так як через безробіття, яке в сільській місцевості складає 46,8%, розведення домашнього господарства та реалізація продукції тваринництва на ринку є засобом існування [2, с. 187].

Показником матеріального добробуту населення та домогосподарств є структура окремих складових споживчих витрат. Переважання частки витрат на непродовольчі товари та оплату послуг є свідченням матеріального благополуччя. Розмір витрат є визначальним критерієм матеріального добробуту населення і домогосподарств, оскільки дає об'єктивнішу оцінку реальних доходів, у тому числі не декларованих.

Таблиця 4. Споживання продуктів харчування в домогосподарствах у середньому за місяць в розрахунку на одну особу; кг

	2000			2010			2013		
	усі домогосподарства	у тому числі, які проживають		усі домогосподарства	у тому числі, які проживають		усі домогосподарства	у тому числі, які проживають	
		у міських поселеннях	у сільській місцевості		у міських поселеннях	у сільській місцевості		у міських поселеннях	у сільській місцевості
М'ясо і м'ясопродукти	2,9	3,1	2,8	3,7	3,6	3,8	3,9	4,3	3,6
Молоко і молочні продукти	23,0	20,5	24,8	21,9	18,7	24,2	22,7	21,7	23,4
Яйця, шт.	14	14	15	19	18	19	18	18	19
Риба і рибпродукти	0,7	0,9	0,5	1,2	1,2	1,2	1,2	1,4	1,1
Цукор	2,8	3,1	2,6	2,1	2,0	2,1	2,7	2,9	2,6
Олія та рослин. жири	1,8	1,7	1,9	2,1	1,9	2,2	2,1	2,1	2,0
Картопля	12,1	8,9	14,5	8,3	5,9	10,2	8,5	6,0	10,5
Овочі та баштанні	7,1	7,2	6,9	9,5	8,7	10,1	9,1	9,2	8,9
Фрукти, ягоди, горіхи, виноград	2,0	2,3	1,8	2,7	3,3	2,2	2,9	4,0	2,1
Хлібні продукти	10,5	9,7	11,1	9,3	8,3	10,0	9,0	8,8	9,1

Джерело: за даними Головного управління статистики у Тернопільській області.

За період 2000—2014 рр., грошові витрати домогосподарств області зросли на 2291 грн., в середньому у розрахунку на одне домогосподарство. У структурі грошових витрат домогосподарств основну частку займають споживчі грошові витрати 51,7% (Грошові витрати домогосподарств на купівлю продуктів харчування, алкогольних та тютюнових виробів, непродовольчих товарів, а також — на оплату особистих послуг).

Реальний поточний стан матеріального добробуту домогосподарств відображають сукупні витрати, які також характеризують структуру використання домогосподарством сукупних ресурсів. Сукупні витрати складаються з грошових витрат, а також — вартості спожитих домогосподарством і подарованих ним родичам та іншим особам продовольчих товарів, отриманих з особистого підсобного господарства, в порядку самозаготівель або подарованих, суми пільг та субсидій на оплату житлово-комунальних послуг, суми пільг на оплату телефону та проїзду у міжміському транспорті, туристичних послуг, путівок для лікування, оздоровлення та відпочинку, на оплату ліків, вітамінів, інших аптекарських товарів, медичних послуг. Отже, сукупні витрати домогосподарств складаються з суми споживчих та неспоживчих сукупних витрат. У Тернопільській області, за період 2000—2014 рр., сукупні витрати домогосподарств зросли на 2576 грн. у розрахунку на одне домогосподарство, і у 2014 р. становили 3233 грн. Сукупні витрати домогосподарств, в складі яких є працюючі особи, зросли на 455 грн. у розрахунку на одне домо-

господарство. Найбільше сукупних витрат мають домогосподарства з чисельністю працюючих три і більше осіб.

Найменшу частку у структурі сукупних витрат домогосподарств, склали неспоживчі витрати, з яких у 2014 р. становили: інші витрати — 1,5%, купівля акцій, нерухомості, будівництво, капітальний ремонт, вклади до банків — 2%, допомога родичам та іншим особам — 3%, причому найбільше цих витрат у домогосподарствах з трьома і більше працюючих.

Динаміка споживання основних продуктів харчування характеризує продовольчу безпеку області чи країни загалом та визначає рівень розвитку аграрно-продовольчого ринку. У таблиці 4 відображено рівень споживання продуктів харчування в домогосподарствах Тернопільської області в розрахунку на одну особу за період 2000—2014 рр.

Найбільше споживають домогосподарства області молоко, молочні продукти та овочі, які самі і виробляють. Найменше домогосподарства споживають риби і рибних продуктів, що у 2014 р. становить 1,2 кг на одну особу, з них 0,7 споживається у міських поселеннях, а 0,5 — у сільській місцевості. Враховуючи те, що постійна праця у власному господарстві є важкою, трудомісткою й призводить до поступового психофізіологічного виснаження організму людини, витрати селян на харчування зростають [1, с. 60].

Упродовж останніх п'яти років в цілому по Тернопільській області частка тих, хто не має у користуванні окремих видів товарів тривалого

вжитку, поступово знижується. Тобто рівень забезпеченості товарами тривалого користування підвищується. В області, значно підвищились показники володіння мобільними телефонами (на 57,3%), мікрохвильовими печами (на 28,6%), супутниковими антенами (на 19,8%), персональними комп'ютерами (на 19%), морозильниками (на 17,6%), кольоровими телевізорами (на 10,8%); але найбільше знизилась наявності магнітофонів, магнітоли (на 38,2%), фотоапарати (на 19,1%), швейні машини (на 14%), велосипеди (на 8,6%), мотоциклів, мопедів та скутерів (на 3,2%). Забезпеченість населення житлом, у середньому на одну особу зросла на 0,7 м² і у 2014 р. становила 23,6 м², з них зросла більша забезпеченість житлом у сільській місцевості (де цей показник виріс на 0,8 м²), ніж у міських поселеннях. У 2014 р. найбільш забезпеченими житлом є такі райони: Тернопільський, Підгаєцький, Монастириський, Підволочиський; найменш — Буцацький та Збаразький. У сільській місцевості найбільш забезпечений житлом Тернопільський р-н, найменш — Буцацький р-н. У міських поселеннях найбільш забезпечений житлом Підгаєцький р-н, а найменш — Чортківський р-н.

Низький рівень матеріального добробуту Тернопільської області окремих верств населення не дає їм можливості накопичувати майно у вигляді високовартісних та рідковживаних товарів тривалого користування, але при цьому вони мають відносно достатній рівень забезпеченості традиційними товарами тривалого користування. Проте не можна вважати достатньою забезпеченість населення товарами тривалого користування, оскільки навіть мінімальним набором необхідних товарів тривалого користування володіє лише одна третина домогосподарств області.

ВИСНОВКИ

Домогосподарства в сучасній економіці визначаються економічними закономірностями, які являють собою результат дії системи економічних законів, й об'єктивно зумовлених процесів і тенденцій розвитку продуктивних сил. Домогосподарства відіграють важливу роль у розвитку Домогосподарства виступають самостійним джерелом економічного зростання та одним з провідних визначальних факторів розвитку економічної системи в цілому, оскільки він поєднує в собі реалізацію певної форми власності та економічних інтересів економічних суб'єктів.

Домогосподарства впливають на якісну структуру ВВП, сприяють переходу до іннова-

ційного типу економічного зростання. В українській економіці формування та розвитку домогосподарств необхідно пов'язувати як з розвитком дрібного підприємництва, так і з розвитком інноваційної сфери. Відтворення активних економічних суб'єктів середнього класу в вітчизняній економіці та підвищення їх ролі в відтворювальних процесах можливе завдяки переорієнтуванню економіки на інноваційний шлях розвитку.

Література:

1. Морозюк Н.В. Методологічні підходи до оцінки рівня та якості життя сільського населення / Н.В. Морозюк // Економіка АПК. — 2013. — № 8. — С. 57—62.
2. Судомир С.М. Формування системи управління розвитком сільськогосподарських підприємств: теорія, методологія: монографія / С.М. Судомир. — К.: ЦП "Компринт", 2015. — 483 с.
3. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2014 рік [Електронний ресурс] // Головне управління статистики у Тернопільській області. — Режим доступу: http://www.te.ukrstat.gov.ua/files/Bul/zved_z1_2014.pdf
4. Статистичний збірник "Витрати і ресурси домогосподарств Тернопільщини у 2014 році" [Електронний ресурс] // Головне управління статистики у Тернопільській області. — Режим доступу: http://www.te.ukrstat.gov.ua/files/Bul/dyj_z1_2014.pdf

References:

1. Moroziuk, N.V (2013), "Methodological approaches to assessment of the level and quality of life the rural population", *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 57—62.
2. Sudomyr, S.M. (2015), *Formuvannia systemy upravlinnia rozvytkom sil's'kohospodars'kykh pidpriemstv: teoriia, metodolohiia* [Formation and development management in the agricultural enterprises: theory, methodology], TsP "Komprynt", Kyiv, Ukraine.
3. State Statistics Service of Ternopil region (2015), *Sil's'ke hospodarstvo v Ternopil regioni 2014. Statystychnyj zbirnyk* [Agriculture of Ternopil region 2014. Statistical yearbook], Derzhkomstat, Ternopil, Ukraine.
4. State Statistics Service of Ternopil region (2015), *Vytraty i resursy domohospodarstv Ternopil'schyny u 2014 rotsi* [Agriculture of Ternopil region 2014. Statistical yearbook], Derzhkomstat, Ternopil, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2015 р.